

АСТРОНОМІЧНИЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОД У РУМУНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

У статті проаналізовано фразеологізми румунської мови, які згруповано навколо астрономічного лінгвокультурного коду. На широкому мовному матеріалі виокремлено концепти «зірка» (рум. «stea»), «сонце» (рум. «soare»), «небо» (рум. «cer»), «місяць» (рум. «lună»). Підкреслено значущу роль астрономічного лінгвокультурного коду в мовній картині світу румунів.

***Ключові слова:** фразеологія, фразеологізм, лінгвокультурний код, концепт, румунська мова.*

Фразеологія – мовна та культурна скарбниця нації, джерело її невичерпного творчого потенціалу. Саме фразеологізми приховують у собі давні уявлення людини про навколишній світ. Дослідженням фразеологізмів у межах лінгвокультурних та етнокультурних кодів присвячено докторські дисертації таких вітчизняних науковців, як Л. В. Савченко [4], Н. Г. Ареф'єва [1], кандидатська дисертація І. С. Чибор [5]. На широкому фразеологічному матеріалі територіального українського мовлення виокремлює коди культури Н. Д. Коваленко [2]. Представлено дослідження фразеологізмів у межах окремих лінгвокультурних кодів на матеріалі різних мов, див., наприклад, статтю О. П. Матузкової і І. В. Дібрової [3].

Метою цієї розвідки став аналіз фразеологічних одиниць румунської мови, згрупованих навколо астрономічного лінгвокультурного коду – одного з найдавніших кодів, який відбиває архаїчні уявлення прадавніх людей про світоустрій.

Об'єктом дослідження стали румунські фразеологізми, які вербально або невербально відбивають астрономічні об'єкти: зірки, сузір'я, планети тощо; предметом – лінгвокультурний зміст фразеологізмів, що досліджуються та формують певний фрагмент фразеологічної картини світу. Відзначимо, що в нашому дослідженні під фразеологізмом ми розуміємо не лише ідіоми, а й паремії: прислів'я та приказки. Під фразеологічною картиною світу – «закріплене у фразеологічних одиницях відображення об'єктивної дійсності, яке обов'язково передбачає як загальнолюдське, універсальне, так і національно-специфічне, унікальне, властиве певному етносу» [3, с. 7].

Матеріалом статті став російсько-румунський фразеологічний словник «Dictionar frazeologic rus-român» [6] та словник румунських прислів'їв «De la lume adunate: proverbe Românești» [7]. Методом суцільної вибірки нами було зафіксовано 66 фразеологічних одиниць (далі ФО).

Визначаючи, услід за Н. Г. Ареф'євою, лінгвокультурний код як «спосіб структурування культурного знання, у підґрунті якого – набір взаємодіючих між собою культуромістких знаків, об'єднаних загальною темою та закріплених у мові» [1, с. 62], на широкому фразеологічному матеріалі нами було виокремлено такі концепти: «небо» (рум. «cer») – представлено 19 ФО; «сонце» (рум. «soare») – представлено 18 ФО; «зірка» (рум. «stea») – представлено 17 ФО; «місяць» (рум. «lună») – представлено 10 ФО. У поодиноких випадках зафіксовано фразеологізми з двома компонентами у складі: «луна» та «небо» – 1 ФО; «луна» та «сонце» – 1 ФО. Розглянемо фразеологізми, що відбивають виокремлені концепти.

НЕБО (рум. CER)

Небо у румунській фразеологічній картині світу, разом із концептами «вогонь» і «вода», є сакральним символом та символом найвищої міри, пор.: *Cerul, focul și apa n-au judecată* – букв. 'небо, вогонь і вода не мають суду' [7, с. 8]; *a ridica în slava cerului / pînă la cer* – букв. піднести на славу небесну / до небес' [6, с. 207]; *a fiîn al șaptelea cer* – букв. 'бути на сьомому небі' [6, с. 207]. Про людину із надмірно високою самооцінкою скажуть *Secre de coborîțcu hîr zo bul dîncer* – букв. 'він думає, що спустився з неба' [7, с. 104].

У фразеологічній картині світу румунів фіксуємо чітке протиставлення «небо – земля», де небо на відміну від землі – духовна, нематеріальна субстанція, пор.: *De la vorbă pîna la faptе ca de la cer la pămînt* – букв. ‘від слів до діла, як з неба на землю’ [7, с. 100]; *ca de la cer la pămînt* – букв. ‘як з неба на землю’ [6, с. 207]; (*a se deosebi a fi departe unul de altul*) *ca cerul de pămînt* – букв. ‘(відрізнитися один від одного) як небо від землі’ [6, с. 207]; *a trăi/ a fi între cer și pămînt* – букв. ‘жити / бути між небом і землею’ [6, с. 207]. Приховане протиставлення неба як усього піднесеного та землі як усього звичного, загальновідомого, матеріального фіксуємо у фразеологізмі *a pica/ a cădea din cer/ din lună* – букв. ‘падати з неба / з місяця’ [6, с. 207] та *picat din cer* ‘падати з неба’ [6, с. 207].

Небо наділено розумом та впорядкованістю і протиставляється хаосу та безумству: *Glas ulnebunulu in useaude încer* – букв. ‘голос безумця не чути на небесах’ [7, с. 8]; *Între cer și-ntre pămînt mulți nebuni mai sînt* – букв. ‘між небом і землею ще багато безумців’ [7, с. 8].

У фразеологічній картині світу румунів позитивно оцінюється ясне небо: *Cerul limpede trăsnete nu aduce* – букв. ‘чисте небо не приносить блискавок’ [7, с. 8]; *Cerul curat de trăsnet nu se teme* – букв. ‘чисте небо не боїться блискавок’ [7, с. 8, 51]; *sub cerul liber* – букв. ‘під ясным небом’ [6, с. 207]. Представлено також небо дощове (*plouă de parcă s-au rupt porțile cerului* – букв. ‘йде дощ, ніби небесні вратабули зламані’) [6, с. 207] та похмури. Так, небо навесні негативно оцінюється у народній свідомості та порівнюється з лицем тещі на основі спільної семи «похмурість»: *Cerule primăvară eade se a caomutră deso acră* – букв. ‘весняне небо часто схоже з лицем тещі’ [7, с. 8]. Спостерігаємо, проте, і усвідомлення похмурого неба як цілком звичного явища, пор.: *Nue omfără greșe lidupă cumnu ecer fără nori* – букв. ‘не буває людини без помилок, як не буває неба без хмар’ [7, с. 8].

СОНЦЕ (рум. SOARE)

Сонце у румунській фразеології наділено виключно позитивною символікою: *Și tina lucește cînd soarele o izbește* – букв. ‘навіть тина сяє, коли на неї падає сонце’ [7, с. 8]; *Soarele încâlzește și pe bun și pe rău* – букв. ‘сонце зігріває і добрих, і поганих’ [7, с. 8]; *Luna mi s-a mîniat, soarele să-mi trăiască* – букв. ‘місяць сердився на мене, нехай живе сонце!’ [7, с. 9]. Чесна жінка порівнюється із сонцем: *Femeia cinstită eso arelecasei* – букв. ‘чесна жінка – сонце дома’ [7, с. 71].

Однією з найважливіших характеристик сонця є його сталість та передбачуваність: *Răsa resoarele șidacă nucîntă cocoșii* – букв. ‘сонце сходить, навіть якщо півні не співають’ [7, с. 11]. Сонце, проте, не всесильне, пор: *Lacrimi lesăra cilornici soarele, nicivîntul nule poateusca* – букв. ‘ні сонце, ні вітер не можуть осушити сльози бідняків’ [7, с. 42]; *Soarele că e soare și nu poate încâlzi toată lumea odată* – букв. ‘сонце є сонце, воно не може зігріти всіх одразу’ [7, с. 9]. У сонця є певні недоліки: *și soarele are pete* – букв. ‘і на сонці є плями’; *și pe soare sînt pete* – із тим самим значенням [6, с. 324; PR, с. 9]. У значенні ‘людина, яка живе безцільно, «задарма небо копить»’ вживається ФО *a sta cu burta la soare* – букв. ‘сидіти на животі на сонце’ [6, с. 207].

Сонце – уособлення щасливого та успішного періоду в житті людини, яке сприймається у народній свідомості через мінливість природніх явищ, пор.: *După ploaievine soare* – букв. ‘після

дощу приходиться сонце' [7, с. 11]; *După nouă șiploaieră sare și soare* – букв. 'після хмар і дощу сходить сонце' [7, с. 11]; *După zile senine și cusoare vin zile ploioase și ciovânturi* – букв. 'після ясних та сонячних днів настають дні дощові та вітряні' [7, с. 11].

ЗІРКА (рум. STEA)

Зірка у румунській фразеології є еталоном усього високого, обраного та виняткового (*steaua călăuzitoare* – букв. 'дороговказ') [6, с. 126]; часто характеризує людину. Пор.: *omu lînvățat are stea în frunte* – букв. 'у вченої людини на лобі зірка' [7, с. 9]; *stea în plină ascensiune* – букв. 'новазірка' [6, с. 125]; *steade mărimea întii* – букв. 'зірка першої величини' [6, с. 125]. Про людину, яка вважає себе вище за інших, скажуть *custea în frunte* – букв. 'із зіркою в лобі'.

Низку фразеологізмів пов'язано з дуже давніми уявленнями про те, що зірки визначають долю людини. Пор.: *Fiecare om cu umbra și steaului* – букв. 'кожна людина зі своєю тінню та зіркою' [7, с. 9]; *a crede în steaua sa* – букв. 'вірити у свою зірку' [6, с. 125]; *a se naște sub o stea norocoasă* – букв. 'народитися під щасливою зіркою' [6, с. 126]. Астрологічні уявлення фіксує ФО *a citi în stele* – букв. 'читати за зірками' [6, с. 126].

Зірка у народній свідомості також є символом чогось дуже далекого, невідомого, незрозумілого, пор.: *a căsca gura la stele* – букв. 'дивитися на зірки' [6, с. 125]. Про вкрай неуважну людину румуни скажуть *perdut între stele* – букв. 'загублений серед зірок'.

Нескінченна кількість зірок на небі стала підґрунтям ФО *cîte stele sînt pe cer* (букв. як зірок на небі) зі значенням 'дуже багато' [6, с. 126].

МІСЯЦЬ (рум. LUNĂ)

Фразеологізми з компонентом «місяць» (рум. lună) фіксують різні фази місяця: місяць-молодик, повний місяць та старий місяць, пор.: *lună plină* 'повний місяць' [6, с. 126]; *luna e în de creștere* 'старий місяць' [6, с. 126]; *Cînd este luna veche, n-auzi de-o urechecînd este luna nouă, nu auzi de-amîndouă* – букв. 'коли старий місяць, одним вухом не чути; коли молодик – не чути обома' [7, с. 9].

Місяць у румунській фразеології – символ сталості та звичності оточуючого світу, що невербально представлено у ФО *a lătra la lună* – букв. 'гавкати на місяць' [6, с. 126] та прислів'ї *Cîinele bătrîn nu latră la lună* – букв. 'старий собака не гавкає на місяць' [7, с. 31].

Як і небо, місяць символізує духовну, нематеріальну субстанцію, яка протиставляється усьому земному, матеріальному, пор. ФО: *a trăiîn lună* – букв. 'жити на місяці' [6, с. 207] *a cădea (ca) din lună* – букв. 'впасти (як) з місяця' [6, с. 126]; *parcă ar fi picat din lună* – букв. 'ніби він упав з місяця' [6, с. 207]; *a dori/ a vrea luna de pe cer* – букв. 'бажати/ хотіти місяць з неба' [6, с. 177], які характеризують людину, яка відірвана від реальності.

Отже, відзначимо, що астрономічний лінгвокультурний код широко представлений у румунській фразеології за допомогою концептів «небо» (рум. «cer»), «сонце» (рум. «soare»), «зірка» (рум. «stea»), «місяць» (рум. «lună»).

Перспективами подальшого дослідження вважаємо порівняння румунських фразеологізмів, що згруповано навколо астрономічного коду культури, з фразеологізмами інших мов.

Список використаної літератури

1. Арефьева Н. Г. Гендерні стереотипи у болгарській фразеології: автореф. дис. ... к. філол.н.: 10. 02. 03 / Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України. Київ, 2010. 19 с.
2. Арефьева Н. Г. Фразеологія російських переселенських говірок Півдня України: лінгвокультурологічний та лексикографічний аспекти: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.02 / ДНУ імені Олеся Гончара. Дніпро, 2021. 695 с.
3. Коваленко Н. Д. Коди культури у фраземах територіального українського мовлення. *Vzdelávanie a spoločnosť: medzinárodný konferenčný zborník*. Prešov, 2017. С. 445–451.
4. Матузкова О. П., Діброва І. В. Харчовий код культури у фразеології англійської, української та грецької мов. *Записки з романо-германської філології*. Вип. 2 (43). Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2019. С. 189–208.
5. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти [Текст]. Сімферопіль: Доля, 2013. 600 с.
6. Чибор І. С. Структура міфологічного етнокоду культури (на матеріалі української фразеології). *Наукові праці Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка*. Серія «Філологічні науки», 2015. Вип. 40. С. 174–178.
7. Bologan Gh., Vorontova T. *Dictionar frazeologic rus-român*. București: «Editura Științifică», 1968. 394 с.
8. De la lume adunate: proverbe Românești / A. Grumeza. Chișinău: Hyperion, 1992. 144 p.